

STJEPAN SRŠAN, Osječki ljetopisi 1686.–1945., Izdanje Povijesnog arhiva u Osijeku, Osijek, 1993., 436 str.

Znanstveno istraživačka pozornost Stjepana Sršana, povjesnika, klasičnog filologa i ravnatelja Povijesnog arhiva u Osijeku, već je nekoliko desetljeća usmjerena prema istočnom dijelu Hrvatske – Slavoniji, Baranji i Srijemju, a posebice prema povijesti grada Osijeka. U potrazi za povijesnim izvorima koji bi, uoči 800. obljetnice grada (1996.), malo više osvijetlili novovjekovnu osječku prošlost, posegnuo je za Osječkim ljetopisima, koji se sastoje od kroničarskih, odnosno dnevničkih zapisa i bilježaka, vođenih u franjevačkom (1686.–1890.), isusovačkom (1763./64.–1771.), i kapucinskom (1702.–1945.), samostanu u Osijeku, kao i dnevnika župnika u osječkom Gornjem gradu i Tvrdi Josipa Turkovića (1798.–1806.).

U uvodnom dijelu knjige (5.–23.) autor daje opći povijesni prikaz razvoja modernog Osijeka, od 1687. godine, kada grad, nakon protjerivanja Turaka, dolazi pod vlast Habsburške monarhije, pa sve do 1945. godine. Zatim govori o tvorcima ljetopisa i o njihovu sadržaju, te o načinu njihova ispisivanja i priređivanja. Podsjeća da je već 1916. godine Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu ocijenila vrijednost Osječkih ljetopisa, te objavila izvatke J. Bösendorfera na latinskom jeziku, od početka ljetopisa do 1859. godine. Na njihovo današnje objavljivanje potaknula ga je ponajprije činjenica da se latinskim jezikom služi samo manji broj hrvatskih znanstvenika, kao i gubitak dijela originala ljetopisa. Za tisak je priredio trećinu originala ljetopisa (23.–358.). Ispustio je uglavnom one dijelove koji se odnose na unutarnji život redovničkih zajednica, kao i izvješća koja su već općenito poznata iz drugih izvora.

Osječki ljetopisi sadržavaju niz dragocjenih podataka o političkom, gospodarskom, vjerskom i kulturno-prosvjetnom životu Osijeka i Slavonije od kraja XVII. stoljeća do 1945. godine. Svjedoče o tome da su franjevci, isusovci i kapucini ubrzo nakon svoga dolaska, utemeljenjem filozofskog (1707.) i teološkog studija (1724.), te gimnazije (1728.), kao i izgradnjom monumentalnih baroknih crkava i samostana, dali Osijeku pečat modernog europskoga grada. Bilježe i najznačajnije političke i crkvene događaje – utemeljenje Požeške, Virovitičke i Srijemske županije (1745.), prijelaz osječke župe iz Ostrogoške nadbiskupije u Đakovačku biskupiju (1776.), investiture bosansko-srijemskih biskupa, proglašenje Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom (1809.). Nadalje, donose vrijedne zapise o prvoj raspravi osječke županijske skupštine na hrvatskom jeziku (1848.), o događajima 1848.–49. godine, Bachovu apsolutizmu, Listopadskoj diplomu (1860.), Veljačkom patentu (1861.), sjedinjenju Hrvatsko-slavonske Vojne krajine s Hrvatskom (1881.), protumađarskom narodnom pokretu (1883.) i brojnim drugim događajima od krucijalne važnosti za hrvatsku historiografiju. Kapucinski ljetopis bilježi i događaje iz prve polovice XX. stoljeća, koji su unijeli velike promjene u politički zemljovid Europe i kobno utjecali na sudbinu hrvatskog naroda i države.

U Osječkim ljetopisima jasno se očituju razlike u političkoj opredijeljenosti redovničkih zajednica, na koje je upozorio i Stjepan Sršan. O isusovcima ne stvara nikakav opći zaključak, jer su oni, kao osječki župnici (do ukinuća reda 1773. godine), obraćali jednaku pozornost i Hrvatima i Nijemcima. No, na temelju činjenice da u njihovu ljetopisu ne nailazimo na nezadovoljstvo postupcima državnih vlasti koji su bili usmjereni ka germanizaciji Osijeka, zaključuje da su oni ipak bili više vezani uz poredak i vlast, odnosno Nijemce. Za franjevce je ustvrdio da su bili tradicijom čvrsto vezani uz hrvatski narod, o čemu svjedoči cijeli njihov ljetopis, a posebice nadnevi uz 1848. godinu. Kapucini su prolazili kroz značajne mijene u svom političkom opredjeljivanju. U XVIII. stoljeću bili su posebno povezani s njemačkom vojskom i pučanstvom, u XIX. stoljeću naginju mađarskim vlastima, a tek u prvih desetljećima XX. stoljeća očituju naklonost prema djelovanju hrvatskih političkih čimbenika.

Osječki ljetopisi predstavljaju vrijedan izvor i za znanstvenike koji se bave ekonomskom povijesti. Sadržavaju brojne podatke o bratovštinama, cehovima, trgovačkim i obrtničkim društvima, kao i zapise o svakodnevnom životu osječkih građana. Bilježe i značajne nebeske pojave (zvijezde repatice 1769., polarnog svjetla 1770., 1779., pomrčinu Sunca 1882.), elementarne nepogode (poplave, potrese), kao i velike požare i epidemije (kolere, kuge i dr.).

Stjepan Sršan opremio ih je bogatim znanstvenim aparatom: bilješkama, kazalom imena, zemljopisnih pojmova, važnijih predmeta i ustanova i uobičajenih starih mjera koje su zastupljene u ljetopisima. U dodatku djela (359–394) dao je i kronološki pregled najznačajnijih nositelja svjetovne, građanske i vjerske vlasti. Ono sadržava i niz zanimljivih slikovnih priloga, te jedan ilustrativan prilog: plan grada Osijeka iz 1890. godine.

Na kraju, na temelju naznačenih sadržaja Osječkih ljetopisa, možemo zaključiti da oni predstavljaju nezaobilazan povijesni izvor u istraživanju prošlosti ne samo Osijeka nego i cijele istočne Slavonije. Njihovu vrijednost posebice uvećava činjenica da je velik dio upravne, privredne i društvene arhivske građe o gradu Osijeku tijekom vremena uništen ili nestao.

Zoran Grijak

MIROSLAV DŽAJA – KRUNOSLAV DRAGANOVIĆ, Sa Kupreške visoravni, II. izdanje, Baško Polje – Zagreb, 1994., 534 str.

Gotovo posvemašnja tragedija koja je, uslijed srpske agresije, zahvatila hrvatski nacionalni korpus u Bosni i Hercegovini, nije mimošla ni Hrvate Kupreške visoravni, koji su u travnju 1992. bili prisiljeni napustiti svoja vjekovna ognjišta. Potaknut tom tragedijom župni ured Otinovci – Kupres pokrenuo je ponovno tiskanje monografije o Kupresu, koja je prvi put objavljena u Slavanskom Brodu 1970. godine, a zorno svjedoči o tome da je povijest Kupreške visoravni napose vezana uz prisutnost Hrvata, prema crkveno-povijesnim izvorima jedine autohtone etničke skupine na njoj.

Monografija je 1970. tiskana gotovo tajno, jer je u naslovu prešućeni autor drugoga dijela knjige bio Krunoslav Draganović, koji se, nakon dvadesetčetverogodišnjeg boravka u inozemstvu, na još uvijek neobjašnjen način 1967. našao u Jugoslaviji – smatra se da ga je jugoslavenska tajna policija otela dok je boravio u sjevernoj Italiji. Drugim izdanjem ispravljena je nepravda nanijeta glasovitom povjesniku i svećeniku, a ujedno obilježena i desetgodišnjica njegove smrti. K tomu, obnovljeno je sjećanje na Miroslava Džaju, koji je pružio veliki znanstveni prinos istraživanju povijesti bosanskih Hrvata, a napose franjevačke provincije Bosne Srebrne, kojoj je pripadao punih sedam desetljeća (1902.–1972.).

Džajin dio monografije podijeljen je na dvije tematske cjeline. Prva, pod nazivom »Sa Kupreške visoravni« (15–148) sadržava sedam poglavlja u kojima je razmotren zemljopisni smještaj Kupreške visoravni i razvoj kupreških naselja, istraženo porijeklo toponima Kupres, te povijest Kupresa od najstarijih vremena do Turaka (u okvirima rimske, srednjovjekovne hrvatske i bosanske države), u Turskom carstvu, Austro-Ugarskoj Monarhiji i Jugoslaviji – do početka šesdesetih godina XX. stoljeća. Posebice su zanimljivi oni dijelovi Džajine studije u kojima istražuje razdoblje turske vladavine u BiH, jer u njemu nalazi začetke kasnijih dubokih etničkih i konfesionalnih napetosti. Na temelju razmatranja brojnih relevantnih izvora, napose djela bosanskih franjevac (Martina Nedića, Grge